

1405 йилда Амир Темур вафотидан сўнг унинг йирик давлати парчалана бошлади. Темурий шахзодаларнинг тахт учун ўзаро курашлари кудратли давлатнинг бўлинишига асосий сабаблардан бири бўлди. Соhibкирон тахтига валиахд килиб набираси Пирмухаммадни колдирган бўлсада, кўпгина амирлар ва амалдорлар унинг хукмронлигини тан олмадилар. 1405 йил март ойида Темурнинг бошка бир набираси Халил Султон Самарканд тахтини эгаллади. Ундан ташкари, Хуросонда Шохрух; Балх, Газна ва Кандахорда Пирмухаммад; ғарбий Эрон ва Озарбайжонда Мирзо Умар ва Абу Бакр Мирзо; Туркистон, Саброн, Ўтрор, Сайрамда Амир Бердибек; Ўратепа ва Фарғонада амир Худойдод; Хоразмда амир Идику ўзларини хукмдор деб эълон қилдилар.

Мамлакатдаги парокандалик ва ўзаро урушларга барҳам бериш учун Шохрух Мирзо кўп саъйи-ҳаракатлар қилди. XV асрнинг 20-йилларига келиб Амир Темур мулкларининг қарийб ҳаммаси Шохрух ва унинг оила аъзолари қўл остида эди. Мовароуннахр ерларини 1409 йилдан бошлаб Шохрухнинг тўнғич ўгли Мирзо Улугбек бошқара бошлади. Улугбекнинг хукмронлик даври (1409-1449 йй.) асосан, Мовароуннахрда ижтимоий-иқтисодий ҳаёт, илм-фан ва маданиятнинг ривожланиши билан изоҳланади. Улугбек бобоси Амир Темур каби ҳарбий истеъдодга эга эмас эди. У мамлакат ичидаги ва атрофидаги осойишталикни сақлаб туриш мақсадида айрим ҳарбий юришлар қилиб турди ҳолос. 1447 йилда Шохрух Мирзо вафотидан сўнг Темурийзодалар ўртасида кураш бошланиб кетди. Оқил ва доно хукмдор Улугбек бу курашларга барҳам беришга ҳарчанд ҳаракат қилмасин бунинг урдасидан чиқолмади. Аксинча, ўгли Абдулатифнинг бевосита иштироки туфайли ўзи бу курашларнинг қурбони бўлди. Хуллас, XV асрнинг ўрталарига келиб, Мирзо Улугбек вафотидан кейин (1449 й.) Темурий шахзодалар ўртасида тож-тахт учун кураш яна авж олди. Абдукосим Бобур (1452-1457) ва Абдусаид Мирзоларнинг (1458-1468) фаолияти ҳам ўзаро урушларга барҳам бера олмади. 1469 йилга келганда Хуросонда Хусайн Бойқаро ҳокимиятни эгаллаб, бу ҳудудларда нисбатан тинчлик ўрнатди. Унинг дўсти-буюк шоир Алишер Навоий (1441-1501) муҳрдор, вазир, Астробод ҳокими лавозимларида ишлаб, Хуросон ижтимоий-сиёсий ҳаётида катта рол ўйнайди. Навоийнинг саъйи-ҳаракатлари билан Хиротда илм-фан, маданият гуркираб ривожланди. Ўзаро урушларга нисбатан барҳам берилди.

Мовароуннахрда эса бу даврга келиб сиёсий тарқоқлик авжига чиқди. Ҳар бир вилоят, ҳар бир шаҳарларда темурий шахзодалар ўзларининг мустақил хукмронлигини ўрнатишга ҳаракат қилдилар. Улар ҳокимият учун ўзаро курашларда Дашти Кипчок қабилалари қучларидан фойдаланишар эдилар. Масалан: 1451 йилда Урусхоннинг набиралари Абдусаидга ҳокимиятни эгаллаш учун ёрдам берган бўлса, орадан уч йил ўтгач Абулхайрон Муҳаммад Жуқийга ҳокимиятни эгаллашга қўмақлашди. Бу ўзаро курашлар Мовароуннахр ахлининг аҳолини ёмонлашишига олиб келди.

XV аср охирига келиб, Мовароуннахрда Темурийларнинг бир-биридан ўзаро мустақил бўлган учта ҳокимияти вужудга келди:

1. Самаркандда Султон Аҳмад Мирзо хукмронлиги (1468—1503);
2. Тошкентда Султон Маҳмуд Мирзо хукмронлиги (1468-1498);

3. Андижонда Умаршайх I Мирзо хукмронлиги (1468-1494).

Бу учала давлатнинг ўзаро урушлари Мовароуннахр ахлининг темурийлардан норозилигини янада авж олдирди. Айникса, юкори табака вакиллари марказлашган давлат тарафида турдилар. Бу темурийзодаларнинг давлат бошқарувида мустахкам таянчга эга эмаслигидан далолат берарди. Бу вақтда темурийлар хузурида таълим олган Абулхайрхоннинг невараси Мухаммад Шохбахт Дашти Кипчокда дашт уругларини бирлаштириб, ўз хокимиятини мустахкамламоқда эди.

Шайбонийхон харбий харакатлар олиб бориб марказлашган давлат тузиш мақсадида гоҳ темурийлар, гоҳ шимолдаги мўгуллар билан иттифок тузди. У 1487-88 йилларда Ўтрор, Сайрам, Ясса (Туркистон), Сигнок шаҳарларини босиб олиб, 1499 йилда Мовароуннахр худудларига жиддий харбий харакатлар бошлади.

Махаллий хукмдорлар ўртасидаги ўзаро курашлар авж олган Самарканд шаҳрини Шайбонийхон 1500 йилнинг бошларида жангсиз эгаллади. Дашт улуглари бир неча ой шаҳарни шафқатсиз талон-тарож килдилар. Бу эса махаллий феодаллар норозилигига сабаб бўлди. Бундан фойдаланган Темурий шахзода Захириддин Мухаммад Бобур ўша йили (1500 йил) Самарканд тахтини иккинчи марта эгаллади. Аммо махаллий зодагонлар кўпчилиги Бобурни кўллаб-қувватладилар. 1501 йилнинг баҳорида Бобур Шайбонийхон билан бўлган жангда енгилди ва Самаркандни унга топширади.

Дашти Кипчокликлар киска муддат ичида Бухоро (1500), Самарканд (1501), Тошкент (1503), Хисор (1504), Урганч (1505), Хирот (1507) каби шаҳар ва вилоятларни эгаллаб, Шаркий Туркистон чегараларидан Марказий Афғонистон худудларигача чўзилган ерларда марказлашган шайбонийлар давлатига асос солдилар. Темурийлар давлатидаги сиёсий таркоклик, айрим хукмдорларнинг ажралиб мустақилликка интилиши бу давлатнинг емирилишига олиб келган бўлса, Шайбонийхон бундай таркокликка чек қўйиб мамлакатнинг бирлигини мустахкамлай олди.

Шайбонийхоннинг жанубга томон юришлари Эрон шохи Исмоил I томонидан тўхтатилди. 1510 йил Марв атрофларида бўлган жангда дашт кўшинлари тор-мор этилди ва Шайбонийхон халок бўлди. Эронийлар томонидан кўллаб-қувватланган Бобур 1511 йилда Хисор, Кўлоб, Кундуз, Бадахшон ва Самаркандни эгаллади. Аммо 1512 йилда шайбонийлардан бўлган Убайдулла Султон кўшинлари ўйждувон яқинида Бобур ва шох Исмоилнинг бирлашган кучларини мағлубиятга учратди. Шундан сўнг Бобур аввал Кобулда, кейин эса Хиндистонда ўз хокимиятини ўрнатди. Дашти Кипчок кабилалари эса Мовароуннахрда ўрнашиб колдилар.

XV аср охири-XVI аср бошларидаги Дашти Кипчок, Мовароуннахр ва Хуросондаги ижтимоий-сиёсий воқеалар тўғрисида ёзилган муаллифи номаълум «Тарихи гузидаи Нусратнома», Мухаммад Солихнинг «Шайбонийнома», Бобурнинг «Бобурнома» асарлари муҳим манбалар ҳисобланади.

Темурийзодалар ўртасидаги ўзаро урушлар, биродарқушликлар нафакат қуйи табака ахлининг, балки йирик зодагонларнинг ҳам норозиликларига сабаб бўлди. Натижада Амир Темур асос солган улкан салтанат таназзулга юз тутди ва тугатилди.

Темурийлардан кейин хокимият тепасига келган шайбонийлар сулоласи даврида ҳам марказий хокимият унчалик мустахкам эмас эди (бу ўринда Абдуллахон II хукмронлиги даври (1583-1598) бирмунча диккатга сазовордир). Бу ҳолат ўша давр Ватанимиз худудларининг парчаланиб, алоҳида давлатларга бўлиниб кетиши ва заифлашуви учун замин яратди.

